

Кім Сук Вон, докт. філол. наук, проф.

ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЛІТЕРАТУРІ ЗАХОДУ І СХОДУ

1. Переклади Т. Шевченка в літературі Заходу

Поезію Т. Шевченка перекладено більш ніж ста мовами світу, включно з японською, корейською, арабською і міжнародною мовою есперанто. Найбільше перекладів було здійснено російською, німецькою, польською, англійською мовами. Навіть цей загальновідомий факт доводить унікальність таланту великого українського поета.

Польща була першою країною Східної Європи, яка познайомилася з творчістю Т. Шевченка. У 1861 р. з'явився перший переклад "Гайдамаків" Л. Совінського, а в 1863 р. В. Сирокомля опублікував переклад усього "Кобзаря". Найживіший відгук на твори Т. Шевченка пов'язаний не лише з близькістю полякам тематики його творчості, але й зі спільністю романтичних мотивів поезії Т. Шевченка і польських поетів-романтиків (наприклад, А. Міцкевича). Першою згадкою про Т. Шевченка в польській пресі стали замітки Р. Подберезького і А. Грифа в 1842–1843 рр. у виданні "Tygodnik Petersburgski". Р. Подберезький у цьому ж тижневику наступного року надрукував велику рецензію на альбом офортів Т. Шевченка "Живописная Украина". Ці публікації сповнені великою симпатією і повагою до Т. Шевченка і містять багато втішних слів на його адресу. Уже згаданий Л. Совінський закликав своїх співвітчизників "послухати справжнього українського кобзаря і не відвертатися від його суворой пісні" [1, 156]. Пізніше зі статтями про творчість Т. Шевченка виступали Ф. Фаленський, А. Гожалчинський. Першу велику монографію про Т. Шевченка в 1865 р. випустив Г. Батталія. Він намагався розкрити читачам художню й ідейно-естетичну сторону творчості поета [1, 157]. Загальновідомим є факт спілкування Т. Шевченка з польськими політичними засланнями Е. Желіговським, С. Сераковським і Б. Залеським. Зберігся вірш Е. Желіговського, присвячений поету, а

Т. Шевченко написав вірш "Полякам" і "Подражаніє Едуарду Сові" (Едуард Сова – польський поет Е. Желіговський, який виступав під псевдонімом Антоній Сова). У них поет висловлює жаль за тим, що два братні слов'янські народи роз'єднані історичними та релігійними колізіями.

Посилання на творчість Т. Шевченка часто зустрічаються в дискусії про долю польської літератури, яка відбувалася в 80-х роках ХІХ ст. [1, 160]. Польські дослідники підкреслювали у творчості Т. Шевченка його живий зв'язок з народом. Така ж народність була характерна і для польського романтизму.

У Чехії інтерес до творчості Т. Шевченка виник приблизно в той самий час, що й у Польщі. Першими згадками про його творчість були статті в часописах "Lipa slovanská" і "Tydennik" (1845 р.). У журналі "Časopis Musea Království českého" (1859) містилась велика стаття російського критика А. Пипіна з аналізом творчості Т. Шевченка. Одразу після виходу в 1860 році "Кобзаря" в Петербурзі, чеський славіст Й. Первольф і чеський письменник В. Дундер (тоді студент Карлового університету в Празі) друкують статті, в яких доволі детально розглядають творчість Т. Шевченка. У самого Т. Шевченка чеська тематика займає важливе місце. Його поема "Сретик" присвячена легендарному діячу європейської реформації Янові Гусу. У ній Т. Шевченко закликав розрізнені слов'янські народи до об'єднання на демократичній основі. Примітно, що поема присвячена натхненнику ідеї слов'янського єднання Й. Шафаріку, який відомий своїми пристрасними виступами на захист слов'янських народів, їхньої самобутності, культури від нападок "германістів". Його виступи були підкріплені науковими доказами в галузі слов'янської етнографії і мовознавства. Першими перекладачами Т. Шевченка на чеську мову були Й. Первольф, Й. В. Фріч і К. Сабіна – відомі поети і громадські діячі. Пізніше твори Т. Шевченка перекладали Е. Варва, Й. Коларж, І. Єсенська та ін.

Першим перекладачем Т. Шевченка на болгарську мову був Р. Жинзифов. В основному це були переклади перших балад Т. Шевченка, часом неточні і носили непрофесійний характер. Однак свою ознайомчу роль для болгарського читача з творчістю українського митця вони виконали. Надалі творчість Т. Шевченка зацікавила видатного болгарського письменника Л. Каравелова. Його переклади видавалися в Румунії, Сербії та інших країнах. Зберігся підготовлений варіант перекладу поеми "Неофіти". Творчість Т. Шевченка також позначилася на оригінальних творах Л. Каравелова [1, 163].

Вплив творчості Т. Шевченка на болгарську літературу був дуже помітним у зв'язку з посиленням боротьби болгарського народу проти турецького панування. І тон, і тематика творів письменника були дуже близькі болгарським поетам того часу. Помітно вплинула творчість Т. Шевченка також і на Х. Ботева, І. Вазова, А. Константинова та ін.

У Сербії творчість поета стає відомою лише з 1868 р., коли С. Новакович у своєму журналі опублікував кілька перекладів і невелику статтю про життя і творчість Т. Шевченка. У 1878 р. М. Глишич переклав баладу "Причинна" Т. Шевченка.

У Словенії перша відома згадка про Т. Шевченка – стисла стаття А. Янежича "Русинська література" в "Словенському віснику" (1860), пізніше серед інших з'явилися літературні розвідки П. Подраєвського, в яких дається висока оцінку творам Т. Шевченка. У 1907–1908 рр. стають відомими переклади на словенську мову Й. Абрама.

У Хорватії першим перекладачем творів Т. Шевченка був А. Шеноа (Велько Рабачевич) [1, 165]. Подальші дослідження творчості Т. Шевченка пов'язані з ім'ям А. Харамбашича. У 80–90 рр. XIX ст. він переклав низку творів Т. Шевченка. Відзначено, що А. Харамбашич використовував у своїх творах деякі мотиви і композиційні елементи творчості Т. Шевченка.

У неслов'янському світі Т. Шевченко відомий менше. У 1870 р. австрієць Й. Г. Обріст видає книгу про життя і творчість Т. Шевченка. У 1873 р. М. Драгоманов публікує декілька статей про Т. Шевченка в італійській періодиці. У Франції його творчість досліджували Л. Леже, К. Кур'єр, К. Е. Француз, Е. Дюран, А. Леруа-Больє та ін.

В англomовному середовищі творчість поета популяризується в основному українською діаспорою. Першими англійських читачів з творчістю Т. Шевченка познайомили емігранти з Росії і України О. Герцен, М. Драгоманов, М. Огарьов та ін. Першу детальну біографію Т. Шевченка англійською мовою видав У. Р. Морфілл (рецензія на "Кобзар" 1876 р.). Значний внесок в англійське шевченкознавство зробили Е. Л. Войнич, П.- П. Селвер, К.-Е.-Р. Вехгофер, П. Бреслін, Дж. Ліндсей, С. Гардінер та ін.

В Америці та Канаді більшість досліджень у галузі шевченкознавства належить представникам української діаспори. Серед них – Д. Чижевський, С. Смал-Стоцький, П. Зайцев, Л. Радзикович, Д. Дорошенко, Є. Пеленський, Ю. Шерех, Я. Славутич та ін. Новий комплексний підхід до творчої спадщини Т. Шевченка містить книга проф. П. Одарченка "Тарас Шевченко і українська література [2]. У ній акцентується увага на взаємозв'язку в творчості Шевченка української традиції і світової культури. Назви розділів книги говорять самі за себе: "Шевченко і музика", "Шевченко і Шекспір", "Традиції Шевченка в українській літературі" тощо. Новизна підходів поєднана з висвітленням деяких фактів з історії перекладів Т. Шевченка. Так, ще в 1868 р. емігрант з України А. Гончаренко опублікував власний прозовий переклад поеми "Кавказ" англійською мовою. У 1928 р. професор Колумбійського університету К. О. Меннінг уперше став перекладати твори Т. Шевченка англійською мовою й уклав коротку біографію поета. Пізніше його твори перекладали і коментували В. Кірконнелл і Віра Річ

[2, 343]. Видатний датський славіст Г. Брандес і шведський вчений А. Енсен зробили значний внесок у європейське шевченкознавство. Г. Брандес писав: "Поезія Шевченка являє собою найвище і повне вираження в літературі дум і прагнень народу, до якого належав і сам поет" [2, 344]. А. Енсен вважав, що Т. Шевченко був не тільки національним, але й загальнолюдським поетом, світочем людства.

У Румунії творчість Т. Шевченка вивчав відомий літературний критик К. Доброджану-Геря. У Німеччині – Г. Адам, Ю. Віргінія і Ю. Гарт. Останній писав: "В особі Тараса Шевченка виріс поет такої індивідуальності, що має право претендувати на загальнолюдське значення". Ю. Віргінія зробила великий внесок у переклад творів Т. Шевченка на німецьку мову. Вона опублікувала матеріали, які пов'язані з життям і творчістю українського поета.

У ХХ ст. дослідженням творчості Т. Шевченка займалися такі видатні вчені, як З. Неєдли (Чехія), М. Якубець, Е. Енджеєвич, Т. Лер-Сплавінський (Польща), Ю. Кокавець (Словакчина) та ін. Не можна не згадати фундаментальну монографію чеського і словацького літературознавця М. Мольнара "Тарас Шевченко в чехів і словаків". Однак, на жаль, у більшості країн і на більшість мов перекладені лише окремі вірші Т. Шевченка і, часом, не найважливіші з них. Такої популярності, як у Т. Шевченка, у світі немає в жодного українського письменника. У 1989 р. вийшла книга "Тарас Шевченко. "Заповіт" мовами народів світу" [3], де зібрані переклади найпопулярнішого твору Т. Шевченка більш ніж 150 мовами світу з короткими історіями перекладів кожною окремою мовою.

2. Т. Шевченко і література Сходу

Існує два типи перекладу творів Т. Шевченка. Перший – це переклад з оригіналу українською мовою, а другий – з російського перекладу. Слід зазначити, що перший тип перекладу частіше використовується західними перекладачами, тоді як другий – східними (Корея, Китай, Японія). На нашу думку, це відбувається з тієї причини, що у корейському та японському перекладах є багато проблем, бо за структурою ці мови дуже відрізняються.

У 19 та на початку 20 ст., у Кореї, Китаї і Японії спочатку вважали українську літературу частиною російської. Тому в японській "Антології світової поезії" у розділі "Росія" можна знайти переклади творів Т. Шевченка "Думи мої", "Перебендя", "Катерина".

Зазвичай, перші переклади бувають неповними, вільними і містять багато помилок, тому що перекладач зазвичай недостатньо знайомий із традиціями, сучасним станом країни, менталітетом народу, мову якого він використовує. До того ж, видавництва для досягнення комерційного успіху часто змінюють текст і використовують назви, що кидаються в очі.

Кім Чун Вон вперше перекладав "Кобзар" Т. Шевченка на корейську мову в 1957 р. у Пхеньяні, використавши російське видання "Т. Г. Шевченко. Стихи" (Ленінград, 1954, видавництво "Советский писатель"). Корейський переклад містить 60 творів: дві поеми "Сон" і "Княжна", а також короткі ліричні вірші. У перекладі немає таких важливих для розуміння Т. Шевченка творів, як поеми "Катерина", "Кавказ", "Гамалія", "Гайдамаки" та ін.

У 1998 р. я переклав на корейську мову 88 творів з "Кобзаря", а в 2005 р. зробив ще один переклад 110 поетичних творів Т. Шевченка.

У 2005 р. Хан Чон Сук переклала ще 40 поезій Т. Шевченка.

Поки що це усі існуючі переклади "Кобзаря" корейською мовою.

У 1964 р., на честь 150-річчя з Дня народження Т. Шевченка, в Японії Т. Сібуя, Курода, Комацу, Тдзва, Дзюге, Мураї видали збірник поезій українського митця.

У Кове університеті в Японії Такаюкі Мураї також переклав Т. Шевченка у 1988 р.

У 1993 р. Фудзії Ецуко видала ще один переклад Т. Шевченка японською.

В Японії дуже багато знавців російської літератури і перекладів російських романів та віршів. Але перекладів з української дуже мало.

З творчістю Т. Шевченка в Китаї почали знайомитися після антиімперіалістичного руху 4 травня 1919 року. На пропозицію Лу Сіня вийшли відомості про Шевченка в журналі "Щомісячник новел". У 1942 р. журнал "Поетична творчість" вмістив інформацію про поета та переклади віршів "Заповіт", "І виріс я на чужині", "Якби ви знали, паничі", "На панщині пшеницю жала" та інші. Після 1949 р. переклади творів поета з'являлися у багатьох журналах і збірках.

У 1954 р. у "Робітничій газеті" опубліковано статтю Тянь Ланя "Народний поет, художник і борець", у "Великій діловій газеті" – статтю Чжан Фаня "Талановитий поет, незламний борець".

У 1961 р., на 100-річчя від дня смерті Т. Шевченка, Ге Бао Цюань друкував велику кількість статей у різних періодичних виданнях, а також переклав "Кобзар".

Також у 1974 р. перекладав Т. Шевченка Лань Мань. Тому що переклад здійснювався з російської мови, у його праці є неточності. Окрім того зробили власні переклади Чжан Тесянь, Цао Цзінхуа, Мен Хай та інші.

Хоча наразі в Кореї, Китаї та Японії людей, які вивчають українську літературу, доволі мало та перекладати Т. Шевченка цими мовами дуже важко, напружена робота перекладачів триває.

3. Із досвіду мого перекладу поеми Т. Шевченка "Гайдамаки" корейською мовою

Окремим виданням у видавництві "Київський університет" у моєму перекладі корейською мовою вийшла поема Т. Шевченка "Гайдамаки" (К., 2003).

Під час перекладу поеми "Гайдамаки" я зіштовхнувся з багатьма труднощами насамперед стилістичного плану, зокрема у передачі власних назв, варваризмів, просторіч тощо.

Особлива складність полягала у перекладі власних назв. Для близьких мов такої проблеми не існує. Наприклад, корейською, китайською та японською мовами вимова назви "Корея" майже збігається: (хангук), (ханкуо), (канкоку) відповідно, а ієрогліф для позначення цього слова один і той самий. Я спробував передати вимову слова "гайдамаки" корейськими літерами по можливості найбільш точно. Саме лексичне значення слова "гайдамаки" потребує коментарів. Спочатку я спробував замінити слово "гайдамаки" більш зрозумілими словами: "боєць", "воїн", "герой", "сміливець", "козак", але мені стало зрозумілим, що ці слова не передають зміст явища та колорит української мови. Виходячи з того, що в перекладах іншими мовами (англійською, китайською, японською) автори перекладів використовували літери своїх мов, усі імена та географічні назви я також передав літерами корейської мови. Наприклад, "Ярема" (아레마), "Оксана" (옥사나), "Гонта" (훈타), "Чигирин" (치히린), "Умань" (우만), "Гетьман" (게티만) тощо.

Надзвичайно багатим є лексичний склад поеми, що відбиває інтерес поета й до історичного минулого, й до сучасних проблем. Так, я повинен був розрізнати церковнослов'янську мову й варваризми, що створювало додаткові труднощі при перекладі з далеких мов:

Тма, мна знаю, а оксию

Не втну-таки й досі [4, 226].

Я це переклав так: "а, б, с – знаю, а граматику не розумію до сих пір".

У поемі "Гайдамаки" не часто, але зустрічаються варваризми. Т. Шевченко добре знав польську мову та вдало використовував полонізми:

"Nie pozwalam! Nie pozwalam!" [4, 289].

"My zyjemy, my zyjemy,

Polska ne zginela" [4, 585].

У своєму перекладі ці полонізми я відтворив латинськими літерами й навів коментарі з корейським перекладом:

"Не дозволимо! Не дозволимо!

Ми живемо, ми живемо,

Польща не померла".

В іншому місці читаємо:

"Ярема! Герш – ту, хамів сину?" [4, 322].

"Герш-ту" – це слова єврейської мови: "чуєш ти". У такому контексті відбивається негативне ставлення до іногородців. Тут я зробив

так само, як у попередньому випадку.

"Гайдамаки" – справді народний твір, у якому звучить жива розмовна мова, просторіччя, народні пісні, прислів'я тощо. Щоб створити гарний переклад, треба зрозуміти національний темперамент та традиції українського народу й підібрати відповідні слова своєї мови. Ось деякі приклади перекладу просторіч та вульгаризмів у Т. Шевченка:

"У постолах. Дурень! Дурень!" [4, 77].

"Кобзар вшварив, а козаки" [4, 151].

"Отак уранці жид поганий" [4, 333].

"Над козаком коверзував" [4, 334].

"Матері їх хиря!" [4, 355].

"Не дали ляхи прокляті" [4, 627].

"Дурень" у корейській мові може бути "круглим дурнем", неуком, ідіотом, бовдуром, кретином, пнем, але я вирішив, що найбільше підходить слово бовдур. Для слова "вшварив" я зміг підібрати корейський еквівалент, але не російський. Слово "жид" я замінив літературним "єврей", тому що в Кореї немає відповідного жаргонного слова. Мені здалося, що в корейській є лайка, відповідна до "матері їх хиря", вона буквально може бути перекладена як "мати їхня собака".

Прислів'я виражають емоції народу та його мудрість, що накопичується поколіннями. Перекладаючи прислів'я, я використовував корейські еквіваленти:

Куди, каже, хилить доля,

Туди й треба гнутися.

У корейському фольклорі цьому прислів'ю відповідає: "доля людини – на небесах".

Теплий кожух, тільки шкода,

Не на мене шитий [4, 98].

Схожий зміст у корейського прислів'я про те, що яблуко на малюнку – це дуже смачно.

Купили хрину, треба з'їсти,

Їжте очі, хоч повилазьте –

Бачили що купували? [4, 915].

У Кореї говорять, що якщо людина купила багато гірчиці, то вона буде, хоча й плачучи, але їсти її, не бажаючи викидати.

Понад 250 рядків поеми відведено пісням. У своїх піснях поет використовував народні мотиви, але ніколи не копіював фольклор. Пісня відбиває характер, думи народу та його сподівання. Перекладаючи слова, я вказував, що це пісня прямо у тексті, на жаль, передати ритм та риму пісенних фрагментів засобами корейської мови неможливо.

Коментатори вказують на такі пісні в тексті поеми:

Була собі Гандзя... [4, 511].

Перед паном Хведором... [4, 525].

Ой, волохи, волохи... [4, 931].

Літа орел, літа сизий... [4, 973].
Ночували гайдамаки... [4, 1023].
Ой, гоп таки так... [4, 1057].
Ой, гоп того дива... [4, 1075].
Якби таки або так, або сяк... [4, 1094].
Од села до села... [4, 1748].
Не дивуйтеся, дівчата... [4, 1780].
Отак чини, як я чиню... [4, 1787].
На городі пастернак... [4, 1787].
Ой, гоп гопака... [4, 1882].
Як була я молодою... [4, 1906].
Заганяйте квочку в бочку... [4, 1916].
Ой, сип сирівець... [4, 1937].
Загрібай, мамо жар... [4, 2088].
А мій батько орендар... [4, 2312].
Ой, гоп по вечері... [4, 2329].

Треба підкреслити, що на основі фольклорної моделі Т. Шевченко створював нові, власні пісні, яких не було у народному репертуарі (наприклад, "Літа орел, літа сизий"). Особливо сильне враження справляють останні рядки поеми:

А в нашого Галайди хата на помості
Грай, море! Добре, море!
Добре буде, Галайда! [4, 2569].

Важливу роль у поемі відіграють метафори. Перекладач або читач, який не розуміє метафор, не зможе зрозуміти поему. Часто нерозуміння змісту одного слова не дозволяє зрозуміти цілу фразу (заважає розумінню цілої фрази), оскільки слово може приховувати її значення. Наприклад, іронічна назва розділу, слово "Гупалівщина", означає загибель поляків: "ляхи погупали, як груші". "Свято в Чигирині" – початок повстання, "Червоний бенкет" – кривава битва.

Попливуть, і потім ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять... [4, 10].

Т. Шевченко порівнює місяць з парубком, який вийшов увечері погуляти. Я не використовував персоніфікацію у корейському перекладі. У японському перекладі Такі Мураї "білолиций" замінено словами "біла зоря".

Степ чорніє і могила
З вітром розмовляє... [4, 112].
У даному випадку в корейській мові можна використовувати ту ж персоніфікацію, що й у Т. Шевченка.
Та як люльки закурили
В Польщі на пожарі... [4, 144].
І зарідають чорні гори.
Згадайте праведних гетьманів... [4, 1137].

Люльки закурили,
Страшно, страшно закурили! І в пеклі не вміють
Отак курить [4, 1670]. Ревуть гори і будинок
З ляхами гуляє... [4, 1978]. Посіяли гайдамаки
В Україні жито.
Та не вони його жали... [4, 2533].

Такі метафори також використовуються корейськими авторами, тому буквальний переклад буде сприйнято читачем.

Нарешті про ритміку та риму. Відбити поліфонічну ритміку Шевченка (14-складовий, 12-складовий вірш або 4-стопний амфібрахій) виявилось неможливим. Я перекладав увесь твір вільним віршем (корейською мовою неможливо передати європейські ритмічні форми). Англійський переклад зберігає риму, але втрачає ритміку, китайська, японська та корейська мови не дозволяють зберегти ні ритм, ні риму (у чому можна пересвідчитись, ознайомившись із текстом мого перекладу в додатку).

"Гайдамаки" – один з найскладніших творів Т. Шевченка. Для того, щоб якісно його перекласти, треба володіти високою технікою перекладу.

1. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті. – К. 1988; 2. *Одарченко П. Т.* Г. Шевченко і українська література. – К., 1994;

3. Т. Г. Шевченко "Заповіт" мовами народів світу. – К., 1989; 4. Тарас Шевченко: повне зібрання творів у дванадцяти томах. – Т. 1–2. – К., 1989.